

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 8

KAYSERİ — 1992

HARRAN VE BİLİNMEYEN BAZI HARRANLI DİN ALİMLERİ

Öğr. Gör. Necati AVCI

HARRAN :

Harran; Türkiye'nin Güney-Doğusu'nda bulunan Şanlıurfa Vilayetine bağlı yeni bir ilçe olmakla beraber, çok eskiden bir ilim merkezi ve bölgenin hatta dünyanın en eski üniversitesine sahip büyük bir şehirdi. Burada bulunan Harran Üniversitesi, daha çok fizik, matematik ve felsefe ilimleri ile bu ilimlere ait yabancı eserleri tercemeleri ile tanınırdı. Burası aslında Harran Sabiîleri'nin bir merkezi ve sığınağı durumunda idi. Nebi Hz. İbrahim'in (A.S.) ailesiyle hicret ettiği yer ve makam olması itibariyle de Müslümanların da ilgi gösterdikleri bir yer sayılmaktadır (1).

Harran bölgesi, eski Arap kabilelerinden Mudaroğulları'nın toprak ve karargahları idi. Bizanslarla İslam Devleti arasında bir tanpon bölge teşkil etmekteydi. Mevki olarak Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunmaktadır.

Bizanslar ,eski Harran'a «Karhay» Carrhae adını vermişlerdi. Ayrıca buraya «putperest şehri» manasına gelen Hellenopolis adı da verilirdi. Müslümanlar ise, Bizansların isimlendirmesinden ilham alarak tahrif etmek suretiyle buraya Arran yahut Harran ismini vermişlerdir. Burada yaşayanlar Ermeni ve Araplar idi.

Şehir; putperest Mudar kabilesi toprakları iken, Sahabe İyad b. Ganem'in (öl. H. 20/M. 641) komutasında H. 18/M. 639 yılında Müslümanlarca fethedilmişti.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Harran eski bir ilim merkezi olması itibariyle, Sabit b. Kurra, oğulları ile astronomi ve matematik alimi olan el-Bettânî gibi filozof , fizikçi ve matematikçi alimleri ile tanınmaktaydı (2).

(1) Mucem el-Buldan, Yakut el-Hamevî, Beyrut, 1968, II, 235-236; Rihle, İbn Cubeyr, Kahire, 1955, s. 264.

(2) İ. A., İst., 1964, V, 300; Müncid, 21. bsk., Beyrut, 1973, s. 231.

Harran H. 922/M. 1516 yılında, Yavuz Sultan Selim döneminde, Osmanlı topraklarına bağlandı. XIX. yüzyılın sonlarında Harran kazasının merkezi Akçakale «Tell el-Ebyad»nin Güney-Batısında Gelin Tepesi «Tell el-Arûs» -şimdi Suriye topraklarında bulunmaktadır- idi. 1945 yılında Akçakale'ye bağlı bir köy, 1990 yılında da yeniden ilçe oldu.

BİLİNMEYEN BAZI HARRANLI DİN ALİMLERİ

1) Ebû Abdulah Muhammed b. Seleme el-Harrânî: Harran'da H. 191-2/M. 807 yılında vefat etmiştir. Halid b. Ebî Zeyd Hâle, İbn Aclân ve İbn İshak gibi alimlerden rivayetler nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, Nufeylî ve Muhammed b. es-Sabâh ise bu zattan hadis rivayetleri zikretmiştir.

Harran'ın, tanınmış hadis, fetva ve fıkıhçılarından biri idi. Hadisçiler bu âlim zatı güvenilir kabul etmişlerdir (3).

2) Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nufeyl el-Kudâî el-Harrânî: İleri bir yaşta ve doğum yeri olan Harran'da H. 234/M. 848 yılında vefat etmiştir.

Muhammed b. Umran el-Medenî, Mâlik b. Enes ve Zübeyr b. Muâviye ile görüşmüş ve onlardan ilim tahsil etmiştir. Ayrıca Ebu Davûd es-Secistânî, el-Feryâbî ve ez-Zühelî de bu zattan rivayetlerde bulunmuşlardı. Hadis alimleri ve özellikle de Ebû Davûd onu güvenilir bir rivayetçi olarak addetmektedir. Tarihçi, hadisçi ve İmam bir zat idi. Ez-Zehebî ise onu, «Mesnedi sağlam, hafız, imam ve allâme» olarak nitelemektedir.» Bu zata Nufeylî takabının verilmesinin sebebi, dedesine atfen kendisine verilmiştir. (4).

3) Ebû Şuayb Abdullah b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Ebî Şuayb el-Umevî el-Harrânî: Bir edebiyatçı olan bu zat Bağdat'a giderek orada ilim tahsili yapmıştır. Harran'da H. 206/M. 821'de doğmuş ve Bağdat'ta H. 295/M. 907 yılında vefat etmiştir. Bu edebiyatçının babası ve dedesi de birer alim idi. Ebû Şuayb, onların yanında yetiştiği gibi, Affân b. Müslim ve Yahyâ b. el-Bâbeltî'den ilim tahsili görmüştür. İbn Muhlid ve el-Mehâmilî gibi alimler bu zat-

(3) Tezkiret el-Huffâz, ez-Zehebî, Beyrut, (tarihsiz), I, 639; el-İber, ez-Zehebî, Kuveyt, 1961, I, 307.

(4) Tezkire, agy., II, 440; İber, agy., I, 417; el-Müştebeh, ez-Zehebî, Mısır, 1962, s. 560; Şezerât ez-Zeheb, İbn İmâd, Mısır, H. 1350, II, 80.

tan rivayetlerde bulunmuşlardı. Dürüst ve güvenilir biri idi. Bu zat hadis rivayetlerini de naklettiği için ona «Mesned Bağdad» derlerdi.

Bütün kaynaklarda bu zatın babasının adı «Hasan» olarak geçtiği halde, bir kaynakta «Hüseyin» şeklinde zikredilmektedir. (5).

4) Ebû es-Senâ' Hammâd b. Hibetullah b. Fudayl el-Harrânî: Hanbelî mezhebine mensup bir tüccardı. Lakabı ise Kuvamuddîn'dir. H. 511/M. 1117 yılında Harran'da dünyaya gelmiş. Yine Harran'da H. 598/M. 1201 yılında vefat etmiştir. Ömrünün büyük bir kısmını ilim tahsili için seyahetlerde geçirmiştir. İsmail es-Semerkanî ve Abdüsselâm b. Ahmed'ten bunlar da Ebu Tâhir es-Selefî'den hadis rivayetlerinde bulunmuşlardır. Harran'a ait bir tarih tasnif ettiği gibi burada hadis dersleri de vermekteydi. Bu alim zatın şiirleri de mevcuttu.

Abdulkadir er-Ruhavî bu zattan rivayetler nakletmiştir. El-Münzirî ise, yine bu zattan icazet almıştır.

Bir diğer kaynakta bu zatın ölüm tarihi H. 597/M. 1200 olarak geçmektedir (6). Kendisine ait bir kaç beyit şiir ise, yanlışlıkla İbn Sıddîk el-Harrânî'ye atfedilmektedir (7).

5) Şeyh Nâşib b. Ebî en-Necim Hilâl b. Nasir el-Harrânî: Aslen Harranlı'dır. Bağdat medreselerinde yetişmiş, Nizamiye'de okumuş güçlü bir vaızdır. Aseriyye bölgesinde vaaz eder ve irticâlî şiirler söylerdi, hitabeti de kuvvetli idi. Hadis tahsilini, hocaları Ebu'l-Kasım b. el-Hasin ve Ebu'l-İzz b. Kadeş gibi hadis ustaları yanında yapmıştır. Daha sonra kendisi de muhtelif yerlerde ve özellikle de Harran'da hadis dersleri vermeye başlamıştır.

(5) El-Muntazam, İbn el-Cevzî, Haydarâbâd, H. 1358, VI, 79; Tezkire, agy., I, 639; Şezerât, agy., II, 218.

(6) Alâm, ez-Zierklî, Mısır, 1954-1959, II, 303.

(7) El-Muhtasar, ez-Zehebî, Bağdat, 1963, II, 51; Tekmile, el-Münzirî, Necef, 1968, II, 372; Mirât ez-Zeman, Sıbt İbn el-Cevzî, Haydarâbâd, 1951, VIII, 511; Zeyl er-Ravzateyn, Ebû Şâme, Dımaşk, 1947, s. 29; İber, agy., IV, 302; Tarih, İbn Kesîr, Mısır, 1932, XIII, 33; Z. Tabakât, İbn Receb, Dımaşk, 1951, I, 324; en-Nucum ez-Zâhire, İbn Tağrî, Kahire, 1929, VI, 181; Mucem, agy., IV, 781.

H. 514/M. 1120 yılında Harran'da doğmuş; H. 591/M. 1194 yılında da Bağdat'ta vefat etmiş ve burada toprağa verilmiştir (8).

6) Hâmid b. Hâmid Ebu'l-Fadıl el-Harrânî: Harran'da doğmuş ve ilim tahsili için her alim gibi Bağdat'a gitmiştir. Burada, Şeyh Abdulvahhab'tan hadis rivayetlerinde bulunmuş ve yine Bağdat'ta fıkıh okumuş, hocalarıyla fıkıh tartışmaları yapmıştır. Daha sonra doğduğu yer olan Harran'a dönmüş, burada fetvalar vermiş ve muhtelif İslâmî ilimler okutmuştur.

Takva sahibi biri, temizlik hakkında da son derece titizdi. Harran'da H. 570/M. 1174 tarihinde vefat etmiştir.

Bu Harranlı alim ve muhaddisin ismi başka bir kaynakta Ebu'l-Fadıl Hâmid b. Muhammed b. Hâmid el-Harrânî olarak geçmektedir. Hanbelî mezhebinden olan bu zat hatip, fıkıhçı ve zahit biri idi. Uzun zaman Şeyh'i olan, Abdulkadir el-Geylânî'nin yanından ayrılmamıştır. Halep Atabeklerinden, Nurettin ez-Zengî (öl. H. 570/M. 1174), bu zat için Harran'da bir medrese yaptırmıştır. Fahr b. Teymiyye, ilmini bu zatın yanında tahsil etmiştir (9).

7) Ebu'l-Fetih Ahmed b. Ebi'l-Vefâ Abdullah b. Abdürrahmân b. Abdüssamed el-Harrânî el-Bağdâdî: Harran'da H. 575-6/M. 1180 yılında vefat etmiştir. Şam'a seyahat etmiş ve oradaki medreselerde hadis dersleri almıştır. Daha sonra Halep ve doğum yeri olan Harran'da hadis dersleri vermiştir. Çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve bunların bir kısmı da alanlarında şöhret bulmuşlardır. Yetiştirdiği, sivrilen öğrencilerinden birkaçını aşağıda zikrediyoruz: El-Hafız Yusuf b. Ahmed ve Ömer b. Ali el-Karşî.

Bu zatın ismi bazı eserlerde yanlışlıkla Ebu'l-Fetih Ahmed b. Ebi'l-Fetih Abdürrahman b. Ebi'l-Vefa, başka bir eserde ise, Ebi'l-Fetih Ahmed b. Muhaammed b. Ebi'l-Vefa el-Bağdâdî olarak geçmektedir (10).

8) Muhammed b. Muhammed el-Harrânî: Harran'da doğmuş ve buraya vali olmuştur. Bu zatın ismi bazı kaynaklarda, Ebu'l-

(8) Tekmile, agy., I, 429.

(9) Muntazam, agy., X, 254-255; Şezerât, agy., IV, 237.

(10) Muhtasar, agy., I, 228; İber, agy., IV, 222; Şezerât, agy., IV, 249; Z. Tabakat, agy., I, 247.

Kasım Muhammed b. Abdullah şeklinde geçmekte, lâkabı ise, Garsu'd-Dîn olarak zikredilmektedir. Harran valisi olduğu sıralarda zalimliği ile tanınmıştır.

Bu zatın doğum veya ölüm tarihleri çoğu kaynaklarda zikredilmemekle birlikte, onu hicveden şair Abdürrahman b. Ebi'l-Kasım b. Ganâim el-Müscef Bedreddin el-Kettânî (d. H. 583/M. 1187-ö. 625/1227) ile muasır oldukları kaydedilmektedir (11). Buna ilaveten Hamed b. Ahmed el-Harrânî isimli alim bir zatın (d. H. 543/M. 1148-ö. 634/1236), Muhammed b. Muhammed el-Harrânî zamanında, bu şehirde rivayet ettiği de zikredilmektedir. Ayrıca bu zatın oğlu Muhammed b. Mahmud el-Hârrânî, Erbil'de ilim tahsili yaparken H. 612/M. 1215 yılında vefat ettiği zikredilmektedir. Başka bir eserde ise bu zatın babası, yani Valî Mahmud b. Muhammed el-Harrânî, İbn el-Müstevfî Erbil'de vezir olmadan önce, Erbil Emiri Gökbörü'nin vezirliğini yapmıştır (12).

9) Ebu'l-Fetih Muhammed b. Mahmud b. İshak b. el-Muizz el-Harrânî: İlim tahsili yapmak üzere gittiği Bağdat'ta H. 595/M. 1198 yılında vefat etmiştir. Kadı olan annesinin babası Muhammed b. Abdullah el-Harrânî ve Ebu'l-Vakit Hibetullah b. Ahmed b. eş-Şiblî el-Harrânî, ayrıca Bağdatlı ve başka bir çok alimden hadis dersleri almıştır. Bilahare kendisi de hadis dersleri vermiş ve rivayetlerini nakletmiştir. Sonraları kendisine mahsus bir şeyhlik ve tekke kurmuştur. Ancak adı bir sahtelik olayına karışmış ve bu yüzden Kadı Muhammed b. Cafer el-Abbâsî'nin azline yol açılmış, bu nedenle de kendisi de görevinden uzaklaştırılarak bir deve üzerinde şehirde halka teşhir edilmiştir.

Bir başka rivayete göre de ölüm tarihi H. 594/M. 1197 yılında vuku bulmuştur (13).

10) Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Barake b. Ahmed b. Sıddîk b. Sarrûf el-Harrânî: Hanbelî mezhebine bağlı bir alim idi. Lâkabı el-Muvaffak veya Muvaffakuddîn olarak geçmektedir. H. 543/M. 1149 yılında Harran'da dünyaya geldi. Kendini biraz yetiştirdikten sonra ilim tahsilini tamamladı.

(11) Fevât el-Vefeyât, el-Kutubî, Mısır, H. 1299, I, 537.

(12) Telhis Mucem el-Elkâb, İbn el-Fûtî, Dimaşk, 1962, II, 1165; Tekmile, agy., IV, 157.

(13) Muhtasar, agy., I, 135; Tekmile, agy., II, 141.

mak üzere, o zamanlar bir ilim merkezi olan Bağdat'a gitti. Burada İbn Mennî'den fıkıh tahsili gördü. Abdulhakk b. Yusuf, Abdurrahman b. Câmî' el-Bağdâdî ve Hammâd b. Hibetullah'tan da hadis tahsili yapmıştır. Zikri geçen Hammâd, aynı zamanda Hanbelîlerin meşhur fıkıhçılarından idi. El-Münzirî, Harran'da bu zat-tan hadis tahsili görmüştür. Diğer meslektaşları gibi bu da ilim tahsili yapmak üzere gittiği Dimaşk (Şam)'da H. 634/M. 1236 yılında vefat etmiştir (14).

11) Necmeddîn Ebû Yusuf Yakub b. Sâbir b. Berekat b. Hav-sere el-Harrânî el-Mancınîki: Harrân'da doğmuş ve yetişmiş bir alim idi. Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Edebiyatçı, silah yapımından anlayan, faziletli ve iyi bir şairdi. Mancınîk lâkabı da, bu aleti ustalıkla yapabildiği için, kendisine yakıştırılmış ve takılmıştır.

H. 626/M. 1228 yılında ilim tahsili yapmak üzere gittiği Bağdat'ta vefat etmiştir (15).

12) Ebû Abdullah Muhammed b. İmad b. Muhammed el-Harrânî: Yine Harran'da dünyaya gelmiş ve muhtelif ilim merkezlerinde hadis ve fıkıh tahsili görmüştür. Hadis alimleri Ebû Tâhir es-Selefi ve İbn Battî'den hadis rivayetlerinde bulunmuş ve doğum yeri olan Harran'da H. 632/M. 1234 yılında vefat etmiştir. Bu zatın dedesi de Harran hadisçilerinden sayılan Sellâme isminde bir alimdi (16).

(14) İber, agy., V, 137; Müştebeh, agy., s. 314; Tezkire, agy., IV, 1419; Z. Tabakat, agy., II, 201; Şezerât, agy., V, 163; Mirât, agy., VIII, 511.

(15) Vefeyât, agy., VI, 35; Mucem, agy., I, 501; Şezerât, agy., V, 120.

(16) Tezkire, agy., IV, 1458; İber, agy., V, 130; Ulemâ Bağdad, el-Fâsî, Bağdad, 1938, s. 187; Şezerât, agy., V, 155.